

УДК 371.102:811.111.1-053.6

DOI 10.18372/2786-823.1.18146

Пищик Олена

кандидат педагогічних наук, доцент,

кафедра педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін,

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,

м. Чернігів, Україна

pishik_elena@ukr.net

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: КЛЮЧ ДО УСПІХУ

***Анотація.** У статті розкрито важливість комунікативної культури для педагога та її вплив на якість освітнього процесу. Обговорено ключові аспекти комунікативної культури, такі як словесна комунікація, співпраця та спільна діяльність, слухання та розуміння. Зазначено, що комунікативна культура є невід'ємною складовою педагогічної компетентності, сприяє покращенню взаєморозуміння викладача і студентів, сприяє залученню батьків до освітнього процесу та впливає на загальний успіх студентів.*

***Ключові слова:** комунікативна культура, педагогічна діяльність, словесна комунікація, співпраця, спільна діяльність, слухання, розуміння, освітній процес.*

***Annotation.** The article highlights the importance of communicative culture for educators and its impact on the quality of the educational process. Key aspects of communicative culture, such as verbal communication, cooperation, collaborative activities, listening, and understanding, are discussed. It is noted that communicative culture is an integral component of pedagogical competence, promoting improved teacher-student understanding, engaging parents in the educational process, and influencing overall student success.*

***Key words:** communicative culture, pedagogical activity, verbal communication, cooperation, collaborative activities, listening, understanding, educational process.*

Вступ. У сучасному динамічному світі освіти, де роль педагога неухильно еволюціонує в бік більш інтерактивного та співпрацюючого підходу, значення комунікативної культури набуває нового виміру. Ця культура перетворюється на необхідний атрибут освітньої сфери, який впливає не лише на якість передачі знань, але й на формування повноцінного освітнього процесу.

Важливість комунікативної культури в педагогічній діяльності впливає з її здатності створювати сприятливе середовище для освіти, базоване на взаєморозумінні, повазі та відкритому спілкуванні між викладачами та студентами. Особливо актуальною стає комунікативна культура у контексті залучення до освітнього процесу не лише студентів, а й їхніх батьків, а також у налагодженні ефективної співпраці з колегами. Однак, незважаючи на значну увагу до цієї теми, досі існує потреба у більш глибокому розумінні того, як саме різні аспекти комунікативної культури впливають на педагогічну діяльність та освітній процес.

Мета статті – розкрити роль комунікативної культури у педагогічній діяльності та її вплив на успіх освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна культура викладача є найважливішою складовою його педагогічної компетентності. Вона визначає не лише його здатність ефективно передавати знання, але й створювати сприятливу атмосферу для навчання та розвитку студентів. Ця атмосфера базується на взаєморозумінні, повазі та відкритому спілкуванні. Комунікативна культура також сприяє налагодженню стосунків з колегами та батьками студентів.

Як відзначають дослідники сьогодення, педагог, який володіє високим рівнем комунікативної культури, здатний ефективно співпрацювати в колективі та залучати батьків до освітнього процесу, що сприяє загальному успіху.

Аналіз сучасної наукової літератури підтверджує, що комунікативні навички є важливою складовою професійної компетентності педагогів і є складовою частиною загальної культури особистості. Останні роки в наукових дослідженнях, проведених Г. Дегтярєвою [1], Л. Руденко [1; 5], І. Зязюн [2], О. Пищик [3; 4], Е. Холл [6; 7], Дж. Трейджер [7] та іншими, досліджуються

питання стосовно формування комунікативної культури особистості. Це, зокрема, дослідження, акцент у яких спрямований на комунікативну взаємодію, психологічні аспекти комунікативної підготовки всіх учасників освітнього процесу, педагогічні умови формування комунікативної культури та окремих комунікативних умінь і навичок.

Поняття «комунікативна культура» передбачає важливу складову соціальної культури, що визначається «людським виміром» суспільних та міжособистісних відносин. Ця культура орієнтована на сприяння взаємному збагаченню індивідів через обмін інформацією, передачу знань та поширення позитивного життєвого досвіду [4, с. 63].

У філософському контексті, на думку Л. Руденко, комунікативна культура виражає загальний підхід до спілкування, де акцент робиться на важливості побудови ефективних і морально-етично виправданих міжособистісних відносин. Вона визначає якість та спрямованість спілкування між людьми, підкреслюючи не лише передачу інформації, але й розуміння, взаємодію та відповідальність за те, що ми спілкуємося із іншими. Обґрунтовує феномен комунікативної культури як складової професійної майстерності та особистісної культури фахівців... [5, с. 52].

Комунікативна культура, як форма діяльності людини, виражає сутність загальної культури з усіма її характеристиками і проявляється у процесі комунікації. Комунікація – не просто культурний і соціальний атрибут людського життя, перш за все базовий та життєво необхідний механізм як зовнішнього, так і внутрішнього людського існування. Не випадково американський лінгвіст і антрополог Е. Холл стверджував, що «культура – це комунікація, а комунікація – це культура» [7, с. 17]. У роботі «The Silent Language» («Мовчазна мова»), Е. Холл, розвиваючи свої ідеї про взаємозв'язок культури та комунікації, дійшов висновку про необхідність навчання культури: якщо культура може вивчатись, то це означає, що вона може викладатись [6].

З'ясовано, що комунікативна культура визначається як сукупність норм і правил, що регулюють процес спілкування і є складовою (компонентом) професійної та педагогічної культури викладача [1; 3 - 5].

Отже, комунікативна культура відображає глибинний філософський аспект суспільних відносин, де спілкування між людьми розглядається як ключовий чинник побудови гармонійного та розвинутого суспільства.

Основні аспекти прояву комунікативної культури через різноманітні засоби спілкування, які мають враховувати педагоги, включають:

1. Словесну комунікацію – вміння ефективно висловлювати думки та ідеї за допомогою мови є надзвичайно важливим для педагога. Це включає в себе як вербальну, так і невербальну комунікацію, такі як міміка та жести.

2. Співпраця та спільна діяльність, адже комунікативна культура сприяє співпраці та творчій взаємодії в аудиторії. Педагог, який вміє стимулювати співпрацю та творчість серед студентів, сприяє їхньому розвитку.

3. Слухання та розуміння – це важлива частина комунікативної культури, що передбачає здатність слухати та розуміти інших. Це сприяє створенню діалогу та взаєморозумінню в освітньому середовищі.

Отже, ці аспекти є важливими складовими комунікативної культури, які впливають на ефективність спілкування та успішність професійної діяльності.

Як підкреслюють науковці, комунікативна культура педагога безпосередньо впливає на якість освітнього процесу. Студенти навчаються краще, коли вони відчують підтримку та розуміння викладача. Педагог, який вміє створювати сприятливий психологічний клімат, забезпечує більший успіх своїх студентів.

За дослідженнями Г. Дегтярьової, Л. Руденко та О. Пищик, комунікативна культура є невід'ємною складовою педагогічної компетентності. Вона не тільки покращує спілкування в освітньому процесі, але і формує позитивний вплив на якість навчання та розвитку студентів. Сприяючи співпраці з колегами та батьками, комунікативна культура педагога робить освітній процес більш ефективним та успішним для всіх сторін [1; 3 - 5].

Отже, комунікативна культура не тільки поліпшує взаємодію між педагогом і студентами, але й відкриває двері до залучення батьків до освітнього процесу. Коли педагог володіє високим рівнем комунікативної культури, він здатний налагоджувати діалог з батьками здобувачів освіти, роз'яснювати їм особливості навчання та їх розвитку. Це сприяє партнерським відносинам між закладом освіти та сім'єю, де всі сторони спільно працюють для досягнення кращих результатів у навчанні та вихованні студентів.

Формування комунікативної культури педагога припускає дві цільові установки: з одного боку, підготовку його до ефективної взаємодії з студентами, з іншої – підготовку викладача до формування комунікативної культури здобувачів освіти.

Отже, *розвиток комунікативної культури педагога припускає три основні напрями:*

- розвиток перцептивних здібностей і умінь;
- уміння спілкуватися в різних ситуаціях;
- уміння співпрацювати в різних видах діяльності.

Розвиток названих аспектів комунікативної культури не може йти ізольовано. В сукупності вони припускають роботу по розвитку особистості викладача в цілому.

Розвиток перцептивних здібностей і умінь в контексті комунікативної культури важливий, оскільки передбачає здатність розрізняти та адаптувати свій стиль спілкування в залежності від різних аспектів ситуації та співрозмовників. Спроможність визначати характер, настрій і потреби інших людей у конкретних взаємодіях є ключовою для педагога. Ці уміння допомагають викладачу отримувати інформацію через різні канали сприймання, такі як зоровий, слуховий, тактильний і інші.

Виокремимо *кілька способів, які можуть сприяти розвитку перцептивних умінь педагогів:*

1. Спробуйте активно спостерігати за різними об'єктами і явищами навколо вас. Звертайте увагу на деталі, колір, форму, текстуру тощо. Впродовж

дня ви можете провести короткі сесії спостереження, щоб покращити свою здатність бачити і розрізняти різні аспекти оточення.

2. Практикуйте активне слухання. Намагайтеся вловлювати різні звуки, ритми і мелодії в музиці або природному оточенні. Слухайте уважно розмови і спробуйте розрізняти окремі звуки та голоси.

3. Використовуйте дотик, щоб відчувати текстури, форми і структури різних об'єктів. Доторкайтеся до різних матеріалів і предметів, щоб збагатити свій внутрішній образ про їхні властивості.

4. Будьте уважними до запахів і смаків в їжі та напоях. Розрізняйте різні аромати і смаки, що допомагає розширити ваш спектр сприйняття.

5. Регулярна медитація і практика уважності можуть покращити вашу здатність сприймати інформацію більш уважно і без спотворень.

6. Граючи в різні ігри, особливо головоломки, ви розвиваєте спроможність аналізувати інформацію та розв'язувати завдання, що вимагають уважності і логічного мислення.

7. Читання також сприяє розвитку перцептивних умінь, оскільки воно вимагає уважного сприйняття тексту, візуалізації подій та розвитку уяви.

Отже, розвиток перцептивних умінь може покращити здатність педагогів сприймати та розуміти навколишній світ, що, в свою чергу, може позитивно вплинути на різні аспекти його життя, включаючи освіту, професійну діяльність та особистісний розвиток.

Важливо, щоб викладач міг адаптувати свою комунікацію до різних ситуацій, включаючи серйозні бесіди та святкові події. Також важливо враховувати, що спілкування варіюється в залежності від віку та відношень зі співрозмовниками. Наприклад, підходи до спілкування зі студентами можуть відрізнятися від спілкування з батьками або колегами.

Здатність розуміти і адаптувати свою комунікацію в різних ситуаціях і з різними людьми є важливим елементом комунікативної культури педагога, який сприяє покращенню взаєморозуміння та підтримці в освітньому процесі.

Пропонуємо декілька рекомендацій, які можуть допомогти педагогам покращити цю навичку:

1. Розумійте потреби, інтереси, рівень знань та очікування вашої аудиторії. Ваша комунікація повинна відповідати контексту та потребам співрозмовників.

2. Уважне слухання є ключем до успішної комунікації. Дайте іншій стороні можливість висловитися та виразити свої думки та почуття.

3. Ваша мова тіла, жести та вираз обличчя можуть доповнювати ваші слова і передавати додаткову інформацію. Аналізуйте, як ви виглядаєте та як це може вплинути на сприйняття вашого повідомлення.

4. Залежно від ситуації, використовуйте відповідний тон та стиль спілкування. Наприклад, спілкування в навчальній аудиторії може вимагати більшої формальності, ніж з друзями.

5. Навички вирішення конфліктів допоможуть вам ефективно впоратися з напруженими ситуаціями та зберегти відносини з іншими.

6. Спростуйте свої думки і ідеї так, щоб їх було легко розуміти. Уникайте складних та технічних термінів, які можуть бути незрозумілими для інших.

7. У різних ситуаціях можуть існувати різні правила поведінки та етикету. Дотримуйтеся їх, щоб створити позитивне враження. Спостерігайте за тими, хто володіє відмінними навичками спілкування, і навчайтеся від них.

8. Вдосконалюйте свої навички публічного виступу. Способи спілкування можуть змінюватися в залежності від ситуації. Будьте готові адаптуватися до нових умов.

Практика та самовдосконалення грають важливу роль у розвитку навичок спілкування. Чим більше ви вправляєтеся, тим більше стаєте впевненими і ефективними у різних ситуаціях.

Не менш істотне вміння співпрацювати в різних видах діяльності. Наприклад, обговорювати проблеми з групою вихованців, з групою колег по роботі, координувати зусилля з партнерами в практичних справах, вирішувати питання під час різних зборів, конференцій тощо. Для цього потрібно уміти зосередитися на тій меті, досягненню якої присвячена співпраця в конкретному

випадку, вислуховувати, розуміти і сприймати різні точки зору, приймати їх або тактовно і аргументовано доповнювати або не погоджуватися з ними, знаходити в дискусії взаємоприйнятні рішення.

Зважаючи на професійну діяльність педагогів та розвиток їх комунікативної культури, відтак деякі *поради щодо розвитку уміння співпрацювати в різних видах діяльності:*

1. Розвивайте здатність висловлювати свої думки чітко і зрозуміло, а також слухати інших і враховувати їхні погляди. Це корисно як для роботи в команді односторонців, так і для взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу.

2. Будуйте свою професійну мережу, встановлюючи зв'язки з іншими колегами та фахівцями в галузі освіти. Це може бути корисним для обміну ідеями, спільної роботи над проектами і навіть пошуку нових можливостей.

3. Навчіться адаптуватися до різних ситуацій і співрозмовників. Як педагог, ви можете працювати як в команді, так і над індивідуальними завданнями. Здатність швидко переключатися між цими режимами і взаємодіяти з різними колегами є важливою.

4. Будьте відкриті до навчання від інших. Ви можете навчатися від більш досвідчених викладачів, які мають різноманітний досвід у професійній діяльності та сучасними технологіями.

5. Робіть спільні проекти або хоча б участь у хакатонах та освітянських спільнотах. Це дозволить вам набути досвіду співпраці та роботи в команді.

6. Спробуйте також долучитися до відповідних освітянських спільнот і форумів. Це може розширити ваше коло знайомств та допомогти розвивати навички спілкування.

7. Розвивайте свої навички не тільки у професійній діяльності, але і в інших областях, таких як комунікативна культура, цифрова грамотність, управління проектами тощо. Це може зробити вас більш універсальним і корисним членом команди.

Успішний розвиток умінь співпраці в різних видах діяльності вимагає від педагогів не лише власного росту, але й передачі цих навичок та цінностей

своїм студентам. Таким чином, вони сприяють формуванню комунікативної культури не лише серед себе, а й серед молодого покоління, що має важливе значення для подальшого розвитку суспільства та освіти. Цей процес розвитку комунікативної культури педагога є постійним і неперервним. Педагоги повинні бути готові до вивчення нових методик та підходів до спілкування, а також до адаптації до змінних вимог сучасного світу. Важливо також бути відкритими до обміну досвідом з колегами та до участі у професійних спільнотах, де можна набути нових знань та вдосконалити свої навички.

Отже, *розвиток комунікативної культури педагога* – це постійний процес самовдосконалення, вивчення, адаптації та співпраці, який має на меті створення сприятливого середовища для навчання та розвитку здобувачів освіти, а також підтримки спільноти освітян у досягненні їхніх цілей. Формування комунікативної культури має на увазі велику роботу по розвитку особистості викладача, зокрема, розвиток у нього ряду психічних особливостей, мови, особливостей мислення, соціальних установок і комунікативних умінь.

Саме проблемам становлення духовно розвиненої, інтелектуально загартованої, емоційно багатої, естетично зорієнтованої, творчо-креативної особистості педагога на засадах гуманізму та педагогічної майстерності вчителя присвячені численні фундаментальні наукові дослідження І. Зязюна [2].

До психічних особливостей, необхідних для розвитку комунікативної культури викладача, відносяться:

1. Потреба в спілкуванні, яка властива кожному, але міра її розвиненості різна у зв'язку із статевими, соціокультурними, віковими та індивідуальними особливостями людини. Маючи це на увазі, важливо створювати умови для її підвищення, тобто сприяти тому, щоб педагог не лише задовольняв свою потребу в емоційних контактах з людьми, але також відчував бажання спілкуватися з студентами і колегами на більш глибокому та значущому рівні.

2. Емпатія – це здатність емоційно відгукуватися на переживання інших людей, проникати в їх внутрішній світ, розуміти їх переживання, думки, почуття - проявляється в співпереживанні, співчутті. Емпатія – найважливіший показник

професійної придатності педагога, тому її розвитку слід приділяти особливу увагу.

3. Самоаналіз передбачає розвиток як товариськості, так і емпатії, а також інших аспектів особистості педагога як суб'єкта спілкування. Він стає реальним та ефективним лише у випадку, якщо педагог розвиває рефлексію – готовність до самоаналізу. Під час розвитку рефлексії як складової комунікативної культури педагога, важливо приділяти особливу увагу, з одного боку, розвитку вміння критично оцінювати себе, а з іншого - приймати себе як особистість, яку можна самостійно вдосконалювати (в певних межах та необхідних напрямках).

Отже, формування комунікативної культури викладача вимагає розвитку різних аспектів його особистості. Це охоплює потребу в спілкуванні, розвиток емпатії та здатність до самоаналізу та рефлексії. Розвиток цих якостей сприяє покращенню спілкування зі студентами та колегами та впливає на якість освітнього процесу. Педагог з добре розвиненою комунікативною культурою виявляється у змозі творчо відноситися до різноманітних ситуацій ділового і емоційного спілкування, які виникають у нього у процесі професійної діяльності.

Творчий підхід виявляється в тому, що він може використовувати свої знання, вміння, варіанти рішень і прийоми спілкування в нових комунікативних ситуаціях, адаптуючи їх до їхньої специфіки. Він здатний знаходити рішення для комунікативних завдань в різних ситуаціях, поєднуючи вже відомі йому ідеї, знання та прийоми. Він також може створювати нові способи і методи, необхідні для спілкування в кожній конкретній ситуації своєї професійно-педагогічної діяльності.

Висновки. Висвітлення ролі комунікативної культури в педагогічній діяльності підкреслює її значення як фундаментального аспекту професійного розвитку викладачів. Результати дослідження показують, що комунікативна культура не тільки сприяє покращенню взаємодії між викладачами та студентами, але й відіграє ключову роль у загальній ефективності освітнього процесу. Розвинена комунікативна культура дозволяє педагогам успішно

передавати знання, стимулювати інтерес та залучати студентів до активної участі в освітньому процесі і є ключовою умовою формування, розвитку і реалізації професійної компетентності викладача. Вона впливає на всі аспекти компетентності та кваліфікаційні характеристики викладача і є пріоритетним напрямком його особистісного розвитку і професійної підготовки. Включає в себе вміння встановлювати психологічний контакт з аудиторією, керувати процесом спілкування, вибирати методи взаємодії, володіння мовними навичками, культуру спілкування, здійснення рефлексії щодо своєї участі в комунікації, володіння педагогічною ситуацією та прогнозуванням її зміни, організацію і підтримку прямого та зворотного зв'язку.

Отже, розвиток комунікативної культури в педагогічній діяльності показує, що вона є важливим елементом успішного викладача. Ефективність цієї культури сприяє покращенню якості навчання та взаємопорозумінню в освітньому середовищі. Комунікативна культура є необхідним інструментом для досягнення успіху в педагогічній діяльності. Вона включає в себе розвиток психічних особливостей, емпатії та навичок самоаналізу, які допомагають педагогам ефективно спілкуватися зі студентами та колегами. Розуміння важливості комунікативної культури допомагає педагогам створити сприятливу атмосферу для навчання і розвитку особистості. Таким чином, комунікативна культура є ключовим елементом професійного росту та успіху в педагогічній сфері.

Список використаних джерел

1. Дегтярьова Г. С., Руденко Л. А. Теоретичні та методичні основи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування: навч.-метод. посібник. Київ: Педагогічна думка, 2010. 192 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/4876/1/Rudenko_Posib_Rozv_KK.pdf (дата звернення: 30.10.2023).

2. Зязюн І.А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії. У Педагогічна майстерність у

зкладах професійної освіти: монографія. Київ: АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. 2003. 245 с.

3. Пищик О. В. Комунікативна культура як компонент педагогічної культури викладача. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2017. №1-2. С.78-85. URL: <https://director-ua.info/index.php/dslg/issue/view/1> (дата звернення: 30.10.2023).

4. Пищик О. В. Розвиток комунікативної культури керівників закладів професійної освіти в сучасних умовах. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка: зб. наук. праць*: Вип. 16. Київ: ЖККГВ «Полісся» ЖОР, 2018. №16. С. 61-68.

5. Руденко Л. Теоретичні основи формування комунікативної культури майбутніх фахівців. *Молодь і ринок*. 2012. № 3(86). С. 52-55. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/5466/1/%D0%94%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%87.pdf> (дата звернення: 30.10.2023).

6. Hall E. T. *The Silent Language*. First edition. Garden City, NY: Doubleday & Company, Inc. 1959. 242 p.

7. Trager G., Hall E. *Culture and Communication: A Model and an Analysis*. New York. *Explorations and Communication*. Vol. 3. 2002. p.3-26.